

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS.

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Quintus.

*De quadruplici uirtutum specie & earum distributione, quicq;
in his bellorum duces clarissimi habiti sint.*

Cap. I.

Mnes, Sigismunde Pandulphe, omnium penè disciplinarum institutiones, naturam & exercitationē, quę sine dubio plurimū iuuant, in superioribus libris attigisse satis visum est, nūc vberiore quadam comprehensione per omnes quidem species virtutum exemplorūq; ire qui poterunt magis proficient: maxime si ducum atque Imperatorum quisque consilia, quę Græci stratagemata appellant, multaque multorum grauitè, argutè, facetèque dicta, (vt ea quę à sene Catone collecta sūt) quę vocāt apophthegmata, & ratione, & loco, & tempore vsus diligenter inspiciet. Nam & omnium, quęcūq; docemus, exempla potentiora & efficaciora sunt, etiam ipsis quę tradūtur artibus. In his enim mirabilem quandam ac variam, illis excogitandi generandiq; similia operante, nostri duces & Imperatores sument alimoniam: quum nihil (vt ita dixerim) ante prælum, in prælio, post prælum, strenuum, memorabile, clarum, vafrum, callidum, continenter, constanter, benigne, liberaliter, innocenter, magnificè, sapienter, cum laude & virtute dictū factūve, quod non hinc legentiū animos facile possit irrepere. Non alienū igitur erit, eius primū virtutis exēpla pertinere, cuius quidem nota omnibus quadripartita distinctio est. Nam callere ducem oportet & quid agendum, non solum in prælio aduersus hostem, ceterum vbiq; & cum omnibus industriū esse: neque enim semper duces pugnant, immo sæpenumero per inducias, aut casu aliquo positis armis, cum amicis aut hostibus colloquuntur: vbi in eligendis aut reiiciendis rebus falli, agrestè, vel subrusticum aliquid, & ineptum loqui, imprudētis & insulsi est. Enimvero ne in id plabamur, naturæ comitas, affabilitasq; præstabit: in qua primus omniū Aphricanus maior, inde Augustus, Vespasianus, multiq; alii ex nostris, Pompilius rex Romanus, & Fabius Maximus, & Catones duo clari sunt. Adde his Marcū Antonium, longè prudentissimum: eum, inquam, qui Physicum maluit, quàm Cæsareum cognomen: Ex alienigenis Cyri ambo, Pœnus Hannibal, & Ponticus Mithrydates. Et hæc quidē prudētiæ virtus in tres partes distributa est: memoriā enim, intelligentiā, ac prouidentiā affert, quę tres oculos in totidē quoq; tēpora, mira rerum distantium connexionē defigunt: memoria, quę rerum gestarum, locorum, temporū ac personarum meminit, quis præter ceteros fuerit insignis haud facile dixerim, permultis gloriā eius adeptis. Diuo Iulio Cæsari, hoc imprimis

imprimis ab hostibus datū scio, vt memoria polleret eximia, de quo inquit Cicero, q̄ nihil soleret præter iniurias obliuisci, quippe qui huius rei quoq̄ beneficio, & legere simul & scribere, & audire, & epistolas ex tempore tatarum rerum duobus librariis & pluribus vt Oppius, vt alius historicus quidē & orator insignis inquit, quaternas, vel vbi nil aliud ageret, septenas dictare solitus sit. Mirifica p̄fecto res, tā facile singulis adesse, tam fideliter omniū reminisci. Nec sum nescius huius quoque rei singularem Q. Fabio Max. laudē contigisse: inter multa nimium, quæ viri illius gloriam extollunt, hoc nō in vltimis posuerim, quod ingenti quadam fuit notitia vetustatis, de quo est apud Ciceronē, quod omnia non domestica solū, sed etiam externa bella memoria complectebatur: itaque minimē miror, quod bello punico secundo dicta eius consiliaq̄ tum in populo, tum inter primores patrum pro oraculis habebantur. Verē enim mihi videor dicturus, qui multa superioris temporis memoria tenuerit, fore quodam modo futurorum vatem. Sed quum duplex sit memoria, altera rerum, verborū altera, primam, qualem in Fabio modō retuli, talē in L. Lucullo, amplissimo & imperatore & philosopho admirabiliter viguisse comperio. Alterā atque secundam habuisse videtur Scipio. Ex omnibus enim gētibus ac sæculis nullum in hac re facile sibi prætulim, si modō verum est quod tradunt, ipsum etiā populo Romanina reddidisse: quæ res quidem penē incredibilis est, nisi eā permulti clari autores, inter quos Plinius secundus in naturali historia, id proprio testimonio confirmassent. Fuit & Adrianus ingētis & mirificæ memoriæ, quippe qui & libros statim lectos & ignotos plurimis memoriter redderet, vnoque tempore cōfabularetur, scriberet, dictaret, audiret. Ab occasu ad orientem verso, Themistocles Graiæ gentis primus occurrit, qui inter grauissimas occupationes, publicas & priuatas, cunctorum suorum ciuium nomina, Athenis natus, memoria tenebat, stupendum p̄fectō negotium, nisi L. Scipionis mentio perfecisset. Cyneas quoque Pyrrhi regis nuncius, clarissimam excellentiæ huius gloriam consecutus est: legatus enim senatui Ro. postero q̄ ingressus est urbem die, nouus homo & ab ea patria alienus, vniuersum propriis senatum nominibus salutauit. Sunt qui equestrem ordinem, sunt qui urbanam omnem circumfusam senatui plebē adiiciant. Præclarum sanē facinus, operosum ac diligens, etiam si ob aliud Romanam non venisset. Cyrus porrō, Persarū rex, etsi maximis exercitibus præesset, omnium tamen militum nomina meminerat. Mithrydates denique, vt auctori Noctium atticarum A. Gellio, quinque & viginti: vt Plinio, duarum & viginti: vt verō Nepoti eius, eo libro qui de viris illustribus inscribitur, quinquaginta gentiū quæ sub imperio eius linguarū notitiā habuisse perhibetur, & iura cui-libet patrio sermone reddidisse, & in concionibus singularum nationum interpretem haudquaquam illi fuisse: quæ res & illū militibus, & hunc populis suis acceptissimum fecit. Intelligentia in rerum præsentium cognitione sita est hac qui fuerit præditus Imperator, nō aliena sed vera & immortalis mihi laude probandus videbitur, cui cōsentaneum illud erit quod Accius Vlysses p̄bans in Philocteta suo, & in eius Tragædiæ principio inquit, Inclyte parua prædite patria, nomine celebri claroque potēs pectore, achiuis classibus autor, grauis Dardanis

danis gentibus ultor, Laërtiade: nouissime patrē memorat, verum omnes laudes eius viri non Laërtes, nec quisquam alius sibi vendicat, sed virtus eius ducis socia: nec aliud in eodem Vlyssē monet Homerus, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poëtico more Mineruā appellauit, quod ea comite Vlysses horrenda quæque subiit, aduersisq; omnibus præfuit, Ea namq; adiutrice, Cyclopi antrum introiit, verum egressus est, Charybdim & Scyllam præternauigās nec retētus nec ereptus est, ad Lotophagos pfectus est, nec remansit, Sirenū cantus audiit, & Circes nouit pocula, quæ si cū sociis delinitus, stultus cupidusq; bibisset, Sub domina meretrice fuisset turpis & excors, Vixisset canis immū-
 dus & amica luto sus, vt Flaccus inquit. Sic Homeri in cunctis imitator Maro, virum insignem armis & pietate describēs, & quem dignum censuit, vt patrem faceret Romanorum, in recte gerendis omnibus ei Achatem sociauit, vt circūspecto duci sic negocia procedāt, vt nullis insidiarū dolis præpediatur, & quasi inuisibilis, gerendorum via non vulgata, ad finem intentionis accedat, Eleganter equidē, quum nec res militaris, nec pietatis opus sine sollicitudine & prudentia exerceri queant, hanc subdistinguere visum est nobis: est enim quoddā hominum genus percipiendis literis quā aptum, quos præcellēti ingenio, & vti-
 tiori nomine ingeniosos appellamus, quāquam in actibus humanis hebetiores sint nonnunquam mentis acumine: quum alii econtra ad res gerendas acutissimi, perceptioni literarum inhabiles habeantur, quos vel sagaces, vel cautos, vel solertes, vel astutos non alienum est appellare, quibusq; magna pars cōuenit eorum, quæ Græco vocabulo stratagematicon appellant, vbi in re bellica pro negotii qualitate præsens subitō capitur consiliū, ad effectūq; pducitur. Quod quia negotio perficitur, dixit quidam Romane lingue disertissimus autor, neq; illi tamen ad cauēdum dolus, aut astutia deerant. Et Crispus, compertum esse, in bello plurimum ingenium posse. In hac itaq; ingenii & intelligentiæ parte, si recte diiudicare voluerimus, nec nosmetipsos amore nostri decipere, iam videbimus manifeste tempora nostra haudquaquam antiquis respondere, nisi forte Pyrrho, & Hānibali, aut Fabio Maximo, aut Marcello, aut Iulio Cæsari, sæcula nostra pares aliquot, aut cōparandos queant afferre. Est autē quum in longum tempus consilii effectus extenditur, vbi locum sibi vendicat prouidentia, quæ ter-
 tia prudentiæ pars est, per quam nō tam præsentia, quā ex præsentīū & præteritorum collatione futura noscūtur. Sequitur fortitudo, viri fortis maximē propria. Sed hæc quoque duplex est, altera animi, de qua sermo nobis post est habēdendus, altera corporis: sub hac mēbrorū robur, agilitas, & quinque integritas sensuū colligitur: neq; enim dux inualidus, quanquā idem doctus obeundis muneribus bellicis aptus habeatur: utilis ille consilio, non pugna: domi verbis aptius ac felicius, quā in castris decertabit. Quæ res Africani magni filiū virtute animi patri æqualē, doctrina verò etiā altiore, inhabilem bello fecit. Contra neque præualidus, si nimia corporis mole grauabitur, repentē poterit variis in locis, vbi res exiget, cohortādis militibus, propulsādisq; periculis adesse, neque rursū cæcus, vel surdus, vel hostiū, vel suorū statum circumspicere, ex dissonis vocibus clamorēque militū quid in re, quidue futurū, iudi-
 care

care queat. Huius proprium esse aiūt, exercitus ducere, aliena vastare, delere vrbes, oppida excindere, liberos populos aut trucidare, aut subiicere seruituti: ex quo plura hominum milia afflixerit, spoliauerit, substulerit, cruore cāpos inundauerit, fluminaq; infecerit, & maiora quæq; fuerit aggressa, eo magis nomen illius illustrari. In hac præpollentis virtutis parte, apud externos clarū nomē habet Pyrrhus, Hānibal, & Masinissa. Ex his verò hominibus, qui prodigiosa viriū ostentatione gloriantur, Polydamas & Milo, omnium certaminū victores, palmam secum auferunt: horum enim alter ante olympicum certamē, currus sistere currentes, & manibus, contrā nitētibus iumentis, obnixis retinere solitus est: alter in clypeo vncto perstare, neq; solum depelli ab eo vlla vi posse, verum non secus, ac statua quædam plumbo affixa, resistere. Tritanum quendam etiā legimus, qui ludo Samnitum gladiatorio, leui tactu aduersarios omnes vicit, eius quoq; filium Cn. Pompeii militem, tam parui fecisse hostem prouocantē, vt inermi eū dextra superaret, & digito vno correptū in Imperatoris sui castra trāfferet. Firmum Saturnium robustum etiam adeò fuisse ferunt, vt Tritanum huius parentem, cuius Elius in prodigiosa fortitudine meminit, viribus superaret: nam & incudem superpositā pectori, constanter pertulit, quum ipse recliuis ac resupinus, & curuatus in manus, & terga, pēderet potius, quàm iaceret. Ex regibus verò nostris & ducibus insignes habentur Tul. Hostilius, Romanus rex, nec nō vterq; Africanus, & Marius, Mariusq; tyrannus, Iulius Cæsar, & Papyrius cursor deniq; ac Maximus, quorū alter nactus ex pedū pernecitate cognomen, alter ex viribus, quum alii Crotoniatem eum Milonem, alii Herculem, Antēū alii vocarent. Nunc superest, vt de reliqua fortitudinis specie differamus, cuius munera hæc maximè sunt, mortis scilicet dolorisq; & asperarū terribiliūque rerum contemptio. Et quanquā hanc multi ducum propriam militarēq; virtutem opinentur, quum sit omnium, in bello tamen clarior inter mortes & vulnera emicat. Huius virtutis ante alios inuictum habitaculū Roma fuit, proximū Lacedæmon & Carthago. Hic ex nostris primus occurrit Romanæ sapientiæ princeps Cato, cæteris, multorum eruditorum sententia, maximè præcellens, Cleātem, Chrysippū, Zenonem, Empedoclē secutus credo, qui omnes, alia licet persuasione, spōte sua læto caput obuui obtulere: tametsi nullam in Catone fuisse, verū omnem potius cessisse fortitudinem asserāt alii, præclaro ingenio & præstanti doctrina viri: & quū propriū virtutis huius partis sit, à se & à rectorationis tramite nō discedere, nec in rebus asperis perturbari, ac deiici, sed persistere, Fortitudinem asserentes non vmbatilē eā esse, quæ contra naturā, monstri vice nititur, vltraq; modū eius egreditur, aut stupore animi, aut immanitate, aut infania, qualem fuisse accepimus ferum quendā in ludo Cæsaris gladiatorem, qui, quum vulnera eius à medicis execabātur, eo fuit habitu oris, vt superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit, sed eam verā & probā, quam Socrates & maiores nostri scientiam esse dixerunt tolerandarum rerū, & non tolerandarū: per quod apparet esse quædam intolerabilia, à quibus fortes viri aut obeundis abhorrent, aut sustinēdis. In hac etiā ex nostris, Iulius Cæsar, à nobis sæpe dictus dicendusq; nobis occurrit, occurrūt Africani duo, Pauli
totidem

rotidem, Macedonicus & Cannensis, Claudius Marcellus, Claudius Nero, Tib. Gracchus, C. Marius, Drusus & Germanicus Cæsares, Titus & Traianus principes. Ex vetustissimis autē, primus & tertius Romani reges, nec non ex equestri ordine Oratius cocles, L. Siccus dentatus, tribunus plebeius, M. Sergius, innumerabilesq; alii, si singulos quosq; psequi libeat, quū plures vna gens in quocūque genere eximios tulerit, quā cætera terræ. Externi verò Lacedæmonius Leonidas, Atheniēsis Mylciades, supraq; nominati Themistocles atq; Epaminūdas, & ex antiquioribus, Liber, Hercules, Theseus, Achilles, Hector, Tydeus, Diomedes, Ajax, & Virgilianus Aeneas: Hannibal quoq; genitorq; Amilcar, & Germanus Hasdrubal, Alexāder Macedo, & huius gēitor Philippus, & auundiximus. Hebræorum insuper, & imprimis Daud, Iosue, deinde & Iudas. Porro nec me fallit, eam licet virtutem Aristoteles ipse prætulerit, quibusdam videri posse ethicum me virtutum perturbasse ordinem, non solum prudentiam his annumerando, verum etiam fortitudinem iusticiæ præferendo militarē, quum sepe numero iusticia longe præfulgens, perfectaque virtus ad alium maximè cēseatur: quod non ab re, sed de industria quoq; factū esse scito. Est enim viri propria maximè fortitudo, sola inter cæteras mascula, plena spiritus, plena vigoris & animi: honoratissimam verò eam esse omnium virtutum, Aristotelis sentētia ex eo patet, non quia optima sit, verum propter ea, quæ in ea sunt optima & uti gniri, obeliscos, columnas & pyramides arcusq; triumphales erigi, & posteritati consecrari videmus, quasi præcellentissimū sit, in eo genere laudis ac virtutis potissimum claruisse. Et quāquam fortitudo hominum cætus maxime protegat, non minus & iustitia vna omnium domina & regina virtutum, etiam ducum propria censeri potest, quod sola hominū cōuentus regit, quod fœdera societatis humanæ cōtinet, quod seruare non amicis modo, sed hostibus fidem monet. Quūq; nihil fraude vtilius, nec dolo efficacius in his, quæ in bellis p̄sperè atque ex sententia gesta sunt, quæ plurima ac maxima esse comperies, & quorum gratia aut repudiāda imperia sunt, aut vnā cum suis artibus obeunda, sunt qui hac Xenophontis sentētia frēti, in eo libro, qui Equitum præfectus inscribitur, licere sibi existiment hostem nedum bello fallere, sed à diis immortalibus ipsis, vt posse cōtingat, precandum, omnique studio fraude vel virtute innitendum, iuxta illud Corebi apud Maronem in illa turbulentissima nocte Troianę captiuitatis post Androgei mortem inquentis,

Mutemus clypeos, Danaumq; insignia nobis

Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

Sint licet qui detestandū id omni tempore putent, mutationem illā clypeorum, & reliqua, non grauissimi poëtę, sed adolescētis ore dictum censeri debere asserētēs, quod malum & antiquū & nostri temporis est, seu illa ignauia est ducum, seu militum insolentia, auaritięque rabies, vtraq; sententia militantiū ducumq; animis extirpāda est, vt hostibus seruetur fides, amicis humanitas, vtrisque iustitia: vt & illis nō, nisi seruato decore, noceas, & his nullo penitus noceas modo.

Nam

Nam quid turpius, aut quid usquā sceleratius, quā nocumento his esse quorum tutelæ ac præsidio euocatus sis, quā ex custode raptorem, ex cane lupum fieri? Huius gloriæ prima in parte clarissimi habetur Fabricius, & Camillus, & Regulus, quorum primi duo quū possent dolo vincere, noluerūt: tertius, ne aut damnosus esset patriæ, aut infidus hostibus, crudelissimè mori elegit, interq; hostibus præstite fidei seruatores, haud prætereundus est Cassius: in altera autem hi sunt quibus modicum fuit à suorū iniuriis abstinere, nisi ultro pro eis morentur. Ex his Romæ Curius & duo Decii, Athenis autem Codrus, Carthagini Philenes fratres sese ante alios offerunt, quorum primus ut terrorē publicū sedaret, secundi ut victoriam labentemq; aciem firmarent, tertius patriam instāti excidio eriperet, quarti ut fines patrios prorogarēt, ad mortē voluntariā sunt pfecti, utq; ciuibus suis bene esset, ipsi esse noluerūt. In vtraq; verò Magnus Pompeius etsi ad hunc vnū Cicero omnes bellicas laudes & quacunque de his quibus egēt duces ut summi sint aut diximus aut dicturi sumus cumulatissimè cōparat: iurè id quidem meritōque, sed si cui maximè suū tribuitur, verè Magni Pompeii laus est bellica iusticia simulq; & cognita inter victorias & triumphos cōtinentia, quæ ad eam de qua hic aggrediar dicere virtutē referenda est, si vnū quod nūc ad iustitiā spectat adiecero, esse beneficentiā ac liberalitatē pulcherimas ducum & Imperatorū vestes, quibus indecora plurima tegi possunt: hac Iul. Cæsar præit cunctos gloria, neq; enim quisquam, si Senecæ verba teneo, liberalius victoria usus est, ex qua nihil nisi dispensandi potestatē sibi vindicauit. Apud externos Alexander primum locum tenet, ut Græci volunt, neq; nostri obstant: quanquam Philippus pater in Alexandro qui largitione beniuolentiam Macedonū sectabatur, profusionem illam pecuniarū his verbis insecutus est, Quid te, malū, rationis, inquit, in istā spem induxit, ut eos tibi fideles putes quos pecunia corrupisses? an tu ideo agis ut Macedones nō te regem suum, sed ministrum & præbitorē putēt? quod quidem regi sordidum esse non ambigis, & corruptelam quā largitionem potius dici: sit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Quid autē est stultius, quā quod facias libenter, curare ut id diutius facere non possis? largitiones immoderatas rapinæ sequuntur, quum enim dando egere cœperis, bonis alienis manus co geris inferre: itaque quum beniuolentiæ comparandæ causa sis prodigus, non tanta studia assequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus exemeris: quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit, nec ita referenda ut omnibus pateat, sed vtrinque modus adhibeatur, isq; referatur ad facultates. Quarta nunc mihi superest Modestia quam Temperantiā vocant, cui adiacet ipsa quam paulo antè dicebam Cōtinentia, sinè qua non dicam dux, sed nec quidem vir bonus usq; fuit. Quia verò nūc de Ducibus sermo est, quid oratio perita literarumq; cognitio, quid magnanimitas, quidue omnes aliæ Imperatoriæ artes profuerint, si avaritæ, si libidinis aut gulæ imperio Dux victus, abiecto freno quo exercitū regat, se suasque legiones præcipitet, & in pestem trahat, quo sepe multi cū omnibus copiis periere? Hæc igitur singularis, & propria virtus est Pompeii, in qua si imitari eū

G collega

collega eius Crassus voluisset, nunquā ipse cum filio, & cū tanta ruina imperii cecidisset. Probat hanc Romani ducis cōtinentiam atq; modestiam tēplum Hierosolymę opulentissimum, sed ab hoc intactum duce, ab altero spoliatum: probant & alia multa, quorum pars in verbis Ciceronis apparet, quę mox inferā. Accedit his mansuetudo quędā, & suauitas, facilitasq; animi, in qua Aphricanus & Iulius Cęsar excellunt, hac ad conciliandos animos hominū nihil efficacius. Est huic confinis æqualitas quędam, familiaritasq; cū exercitu, quę res maximē milites ducū amātissimos effecit, in qua notus Valerius Corvus & Marius ex nostris, ex externis Hānibal: & hę quidē artes beniuolētia & amore, sicut obiectę, seueritas atque imperiositas exercitum ac subiectos metu frenant. His artibus Mar. Curius, & Q. Cincinnatus, & Papyrius cursor, & Fabius Max. notissimi, sed nullus in ea re Iunio Bruto Manlióq; par Torquato, quorum primū publicę libertatis amor impulit, vt proprios filios à se depulsę tyrannidi fauentes, seruiliter virgis caesos, securi percussos, ad mortem ageret: secundum verò castręs discipline studium coēgit, vt pręclara indole adolescentem filiū, quòd iniussu eius in hostem pugnasset, quanquā vnicum & victorē necaret. Additur huic seuerissimi facti comes, Posthumius Tiburtus, cuius ego ne pretermisisse potius, q̃ vt asseruisse rē tantā videar, mentionē fecerim: apud quosdam enim scriptorum certa res, apud alios facti eius in ambiguo fama est. His tam multis & patientia iungitur eaque multiplex, hac dolores corporis æquanimitè perfert, illa quasi quoddam vulnus aurium atq; animi, cōtumelias fert verborum, vtraque ducibus & militaribus curis accommodata: prima quidē fortitudinem, secunda verò ciuilitatē respicit, atq; modestiā ipsam de qua sermo est: in prima Mutius, & Marius, & Pompeius clari habētur, & Atilius quidam Cęsaris miles Massilię spectatus, & M. Sergius cum eisdem quibus suprà comitibus: ex externis verò Cynegirus Atheniensis gręcis historiis celebratus. In altera verò Ro. imperatores Iulius & Augustus ex nostris: ex externis Philippus & Antigonus Macedonū reges, & Pylistratus Atheniensis tyrānus: deniq; nostros atq; externos Magnus ille Pompeius omnes superat aut equat, quo admoneor vt ex oratione quę de eius imperio habita est, ac de imperatorū seu ducū continentia, deque his quatuor, quę in duce requirimus, M. T. Ciceronis verba paulo antè promissa subiiciam, quę clementissimè atq; inuictissimè princeps, vel vsui vel voluptati maximè tibi fore, cōfido. Neq; enim ille, inquit, solę sūt virtutes Imperatorię quę vulgò existimātur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consiliū in prouidendo. Et post hęc, Non enim, inquit, bellandi virtus solū in summo ac perfecto imperatore quarēda est, sed multę sunt artes eximię huius administře comitēsque virtutis, ac primū quanta innocentia esse debent imperatores, quanta deinde omnibus in rebus temperantia, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate: nec longe post, Propter hanc auaritiā, inquit, imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum sit nostri exercitus ferant, quis ignorat? itinera quę per hosce annos in Italia, per agros atq; oppida ciuium Romanorum nostri imperatores fecerunt recordamini, quū facilius statuitis quid apud

apud exteras nationes fieri existimetis, vtrum plures arbitramini per hosce annos militum nostrorum armis hostium vrbes, an hybernis sociorum ciuitates esse deletas? Neque enim potest exercitū is cōtinere imperator, qui seipsum non continet, neque seuerus in iudicando, qui in se alios seueros esse iudices non vult. Quibus dictis, ad Pompeii laudes versus, Et miramur, inquit, hunc hominē tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerint, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. Iam verò quemadmodum milites hybernent, quotidie sermo ac literæ perferuntur, non modo vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur, sed ne cupienti cuiquam permittitur: hyemis enim, non auaritiæ profugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, ceteris in rebus qualis sit temperantia considerate, vnde illam tantā celeritatem, & tam incredibilem cursum inuentum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui tam celeriter in vltimas terras per tulerunt, sed eum res quæ ceteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremo signa tabulas ceteraq; ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne videnda quidem existimauit: itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cœlo lapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quōdam abstinentia, quod iā nationibus exteris incredibile ac falsō memoriæ prōditum videbatur: nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet, nunc intelligunt non sine causa maiores suos tum cum omni hac temperantia magistratus habebamus, seruire populo Ro. quàm imperare aliis maluisse: iam vero ita faciles aditus ad eū priuatorū, ita liberæ querimoniæ de aliorū iniuriis esse dicuntur, vt is qui dignitate principes excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iā quātū consilio, quātū dicēdi grauitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipso in loco sæpe cognoscitis: fidem vero eius inter socios quātam existimari putatis, quam hostes omnium gētium sanctissimam iudicarint? humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantes timerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Hęc Cicero, cuius ex officina tāta imperatorum & ducum monumenta posuisse velim, quia nescio an vsquam alibi de bonis & præclaris eorū moribus luculentius & vberius scriptum sit. Superest auctoritas, quæ ex prædictis maxime nascitur, augetur autem fama nominis, ex opinione hominū, ex ducū virtutibus & prosperitate cōcepta: quo in genere Iulius Cæ. Africanus maior, & Pōpeius Magnus opinatissimi habētur, quorū tāta fuit auctoritas, eaq; sub istis militū fidutiā, vt nō se ad præliū ac discrimē, sed ad victoriā & hostiū prædā duci crederēt, quo nihil vtilius ad votiuos ac prosperos belli euentus, & quos in cōtrariū verti solere diffidētia bellatorū, ex leuitate aut inertia ducū orta, sæpe cōpertū est. Postremo deniq; fœlicitas nō solū in militia, sed in vita est expetēda. Népe huc omnia referuntur, hāncque nec dare sibi quisquā potest,

nec augere, diuinum fane munus, sed ita duci necessarium, ut quamquàm reliquis floreat, si hoc vnum desit, nemo censeat eligendum. Nam ut fœlicitatem fiducia, sic infœlicitatem ducum sequitur militum pauor, quo nihil propius exitio est. In hac quidem quum multi celebres sint, longè tamè Titus, & Traianus, & Theodosius, & Sylla, siuè, ut fama fert, Metellus ille fœlix dictus, omnes supergreditur: etsi iuxta sententiã verè philosophantiũ, nullus hic fœlix sit, sed de fœlicitate bellica sermo est, qua fœlicem ducem dicimus vincere solitum, insuetum vinci: in hoc numero ex externis Alexander est Macedo, & Cyrus Persarum rex, nisi in Scythiam perrexisset, & Carthaginiensium dux Hannibal, si aut Matherbali credidisset, aut paulo maturius diem obiisset.

Imperatorum consilia quæ Græci stratagemata appellant, & quæ ante bellum, in bello, & post bellum sapienter, lepide, facete, ac moderatius dicta sunt. Ca. II.

Ost hæc virtutum species & imperatoria munera, quorum illustrem esse constat effectum, ut præclarè factorum, ita dictorum quæ ducem moneant, rationes etiam & exempla promissa subiiciemus: quibus egregium primò ac sanè præcellens sit illud quod ab Hesiodo usurpauit Aristoteles, ab Hesiodo vel Aristotele Liuius, dum salutem suam exercitûsque sui M. Rufus Minutius beneficio Q. Fabii Max. cognouisset, eum videlicet optimũ, & primum sese virũ, qui quæ gerenda sunt conspiceretur & cõsulat: sequenti autem gradu eum, qui aliorum bene monentium consilia sequatur: extremi autem ingenii & penitus inutilis illum esse, qui cõsulere nesciat alteri nec parere.

Gymnosophista quispiam acri & perspicaci ingenio ad succincte respondendum, ab Alexandro interrogatus, quonam pacto quis late imperitans, magnam sibi beniuolentiam comparare posset, Ne sit terribilis inquit. Ab eodem interrogatus item, quomodo mortalis quispiam se in deorum numerum reciperet, Si humanis, subiunxit, maiora viribus opera gesserit.

Agis rex, quũ Atticus quidã in Laconicos enses cauillaretur, q̃ parui essent, diceretq̃ facile eos absorberi à circulatoribus in theatris posse: Et tamè vix nos, inquit, attingimur hostiũ gladiis lōgioribus. Ego verò & Laconicã orationẽ intuor, quæ brevis videtur esse, maximas res cõplecti, & auditorũ mentem attingere. Cyrus conspecto Centurione prope se discumbente, graui turpiq̃ corpore, iocandi gratia adolescentem ne ponè assidentem ob pulchritudinem more Græco secum duceret rogauit, annuente illo dicenteq̃ se aspectu eius oblectari admodum, coniicere in eum oculos, qui vnà cœnabant, visaq̃ viri inhonesta nimium facie, risere omnes: subinde q̃nerètes, qua sibi in re vsui talis vir esset: is Centurio quotiens die noctuq̃ ab se appellaretur, ait nulla vnq̃ excusatione vsũ, cito semp obtẽperasse: quũ quid ei demãdasset, nũq̃ absq̃ sudore mãdata executũ, reddidisse quoq̃ cõmitones suo exẽplo sollicitos. Idem quoq̃ ad impiĩ magnitudinẽ hoc adiecit inuẽtũ, ut quicquid etiã in remotissimis ageretur locis, q̃ primũ sciret. Cognito nã q̃ quãtũ die noctuq̃ eques itineris cõficere posset, dispositis in loco equitibus, ut recēs literis receptis succederet fessio, velociter q̃d vbiq̃ accideret noui p̃cipiebat, p̃uidebatq̃ p̃ut necessariũ esse videbatur: hæc q̃ causa extitit, q̃uis procul absit à vero, ut velocius q̃ grues iter facere putarẽtur, id q̃ p̃pter velocitatẽ eũtiũ creditũ est. Aeschylus

Aeschylus in Isthmo certamē spectās, vbi altero vulnerato, theatrum exclamavit, Ionem Chiū tangens, Vidēsne, inquit, quid exercitatio sit? vulneratus enim tacet, spectantes verò clamant.

Agésilas interrogatus quid facturi Lacedæmonii victores essent, Si prudētissimus, inquit, imperator rem gereret. Hoc itē præsente duce, quū quispiā Lacedæmoniis muros deesse questus esset, Dic, inq̃t, meliora: ciuitas enim ipsa nostrę vrbis munitissima mœnia sūt: par siquidē est, nō lignis aut lateribus, sed virtute patriā, deos penates, aras, focos, parētes, cōiuges, liberos, tueri atq̃ defendere.

Brasidas quū in caricis murē cōprehēdisset, morsus eum dimisit: deinde ad astantes conuersus, inquit, O Hercules, nihil est tam parū neq̃ tam imbecillū, quod si ausit vlciſci, & inuadentibus repugnare, non se incolumen seruet.

Chabridas dicere cōsuevit, formidabilius esse ceruorū agmē ductu leonis, quàm leonū ceruo duce. Idem eos dicebat pulcherrimē officio imperatoris fūgi, qui res hostium maximē noscerent.

Sesostris Aegyptiorum rex, quum eos qui iuxta mare rubrū sunt homines classe subdidisset, & in Aegyptum rediens per terrā, omnes gentes, quæ sibi impedimēto erāt expugnasset, harū quęcūq̃ sibi fortis & libertatis cupida visa est, in eorum regione colūnas erigens, in eis & nomen eius, & patrię hominisq̃ verēda incidit, & vt sua potētia eos vicerat: quos autē sinē prēlio & facile superasset, ibi colūnis positae ea scripsit nomina, addēs ad ea mulieris pudibūda incisa.

Q. Mutius legatus à Romanis ad Pœnos, duabus tesseriis positae, altera pacis altera belli, optione sibi collata utrā S. P. Q. R. referri mallet, vtraque sublata, Pœnorum, inquit, non Romanorum vtram vellent esse debere.

Q. Fabius, Romanorum imperator econtrā, simili modo ad Carthaginēses misit epistolam, in qua vtriusque populi sententia par vigor amplitudoq̃ quōdā fuisse deprehendi potest: ibi enim scriptum quū esset, Po. Ro. misisse ad eos hastam et caduceū, signa duo belli aut pacis, ex quis utrū vellent eligerēt, quod que eligissent, vt vnū id esse missum existimarent, Carthaginenses responderūt sese neutrum velle eligere, sed posse cogitare qui attulissent, utrū mallent relinquere: quodq̃ reliquissent, id sibi profectō gratum futurum: hæc tametsi ab elegantissimis rerum gestarum scriptoribus dicta sint, M. tamē Varro certissimus auctor, non hastam ipsam, neque ipsum caduceum missa dicit, verum duas tesseras, in quarum altera caducei, in altera hastæ simulachra fuerint incisa.

Carthaginenses quia spartum & nerui deficiebant ad sagittas emittēdas, tōfarum crinibus mulierum ad funes efficiendos vsi sunt, quod aliquādo & apud Massiliēses, & Rhodios, & Aquilegiēses, & Romanos in Capitolio obsessos vrbe à Gallis occupata, factū est: vnde & in honorem matronarum, templum Veneri caluæ senatus decreuit.

Tarquinius Priscus, Quiritibus operis tædiū periculūq̃ fugientibus, nouū & inexcogitatū antea, posteaq̃ remediū inuenit. Sex enim hominū vita defūctorū figere crucibus corpora ipectāda ciuibz, simul à feris volucribusq̃ lacerāda iussit, quāobrē pudor Romani nominis, qui prius res sepe pditas seruauit in prēliis, tūc quoq̃ subuenit: iā erubescēs, cū puderet sic viros, tāq̃ puditurū esset

G iii extinctos,

extinctos. Cæcilius Metellus Pius, p̄cōsul, Trebiā urbē Hispaniæ primariā quū subigere nequiret, ac vagantē fluctuantēque exercitum duceret, hōsq; modo adoriretur, modo ad illos se transferret, & iunior quidam tribunus militum quid sibi vellet tā crebra locorum mutatio peteret, Si hanc respondit interiorē tunicam existimarem mentis meæ consciam esse, exutus eam, in ignem cōtinuo mitterem: sicq; fœlicibus cœptis, post tam longa itinera, tam varia peragrata municipia, ad Trebiam inopinatam denuò conuersus eā oppressit, & nō sine omnium admiratione, voti sui compos factus est.

Scipio cui primum Aphricano cognomentum extitit, vt Valerio Maximo, vel Fabius, vt Senecæ placet, Turpissimam aiebat & ignauia plenam imperatori excusationem esse, Nō putauī: cōsultē enim quæ armis geruntur tractari debere opinabatur, quum præterita præcipitaq; magis reprehendi, quàm reuocari vlla vi humana, vel ratione in integrū restitui corrigiue possint. Is etiam Scipio quū à re militari atque urbana studium ad literas conuerteret, dicebat quū ociosus esset, plura tunc negocia à se geri. Inde vbi Carthaginem in deditionē vi accepisset, ac milites quidem quam cepissent captiuā præstanti forma virginem adueherent, atque illi darent, Libenter, inquit, acciperē si priuatus, haudquaquàm Imperator essem. De eodem itidem licet inuulgatū sit, in aciem nun impellente, ex Sempronii tamē Afellionis veteris scriptoris quarto historiarū libro de P. Aphricano, Pauli filio ita proditum est, Se patrē suum audisse dicē, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio data esset: & sapiēter quidē utrūque. Nā ad totius exercitus salubritatē nihil efficacius quàm quod viri & ducis est, non deesse fortunæ præbenti se, sed oblato casu ad consiliū flectere: nihil perniciosius quàm in angustiam rei bellicę compulsum, imbellē fieri: quod nec euentus modo docet, qui stultorū magister est, sed eadē ratio quæ sæpenumero fuit futurāque est.

Augustus quum decimum octauum annum agens hostiliter urbem inuaderet, ex ipsius exercitus legatis qui sibi eius nomine cōsulatum exposcerent, cūstante senatu, Cornelius Cæturio legationis princeps reiecto sagulo, ensis capulum detegens, haudquaquam dubitauit in curia dicere, Hic faciet, si vos nō feceritis. Idē Augustus saxo in expeditione percussū, ac notabili cicatrice in frōte deformē nimium, tamē sua opera iactantē, sic leuiter castigauit, At tu cū fugies, inq̄t, nūq̄ post te respexeris. Ad eum itē veteranus quispiā, quū die sibi dicto piclaretur, accessit in publicū rogauitq; vt sibi adesset, Augustus aduocatum quē ex comitatu suo elegerat sine mora dedit, cōmédauitq; ei litigatorē: exclamauit ingēti voce veteranus, At nō ego, Cæsar, p̄clitāte te Actiaco bello vicarium quesiui, sed p̄ te ipse pugnaui, detexitq; ipressas cicatrices, qbus erubuit Cæsar venītq; in aduocationē, vt q̄ vereretur ne supbus tantū, sed etiā ingratus videri posset. Imperatori quoq; bono insuper neq; quicq̄ minus quàm temeritatē cōgruere arbitratus est, satisq; celeriter fieri quicquid cōmode gereretur, quod à Catone licet prius dictū sit, crebro tamen & familiari tanq̄ suum solitus erat
vsurpare

vsurpare sermone. Occurrit illud eiusdē August. Cēs. postremo, qui cū Alexandri esset, & antrum vbi Aegypti regum cineres preciosis pyxidibus seruabantur ingressus esset, corpus quidē Alexandri Macedonis libenter aspexit, interrogatus verò nū & Ptolemæi reliquias vellet inspicere, Reges se inquit velle videre, non mortuos: atqui rex fuerat Ptolemæus, sed quantū inter veros reges, eoque quos regum nomine vulgus appellat intersit, breui diffinire voluit elogio sapientissimus imperator.

Scipio iunior Polybii præceptum obseruans studebat non prius è foro abire, quàm aliquem ex abeuntibus familiarē sibi atq; amicū quouis pacto effecisset. Idem quum pulcherrimè ornatum quispiā scutum ostētare, Heus, inquit, adolescens, scutum certe pulchrum est, verum decet Romanum virum in dextra potius spes suas quàm in sinistra collocet.

Scilurus quū relictis maribus filiis octoginta, diē esset obiturus, hastarū fascē cuiq; ostendens, vt illū cōfringeret iubebat: id autē singulis se posse negatibus, sigillatim hastas eductas facile omnes cōfregit: ita docēs illos, vbi vna esse perseuerarent, firmos ac potentes fore: imbecillos verò, si separarentur ac diffiderēt.

Tigranes vrbis, facetūque quippiam in Romanorum exercitum afferre cupiens, vulgatissimū illud dixisse fertur, Eos si legati venirent, satis multos quidem: si verò pugnaturi, perpaucos admodum esse.

Amasis Aegyptiorum rex, quum contemneretur ab Aegyptiis, quòd obscuro loco natus, & paulo antè regno potitus, vas aureū quod habebat lauādi gratia ad turpēsque vsus, fregit, deiq; simulachrum ex eo cōfecit, idq; in celeberrimo vrbis loco statuit: quūq; religiose coleretur ab Aegyptiis, huius rei certior factus eos cōuocauit, remque docuit, vt ex eo vase simulachrū erat in quod prius Aegyptii vomebant, meiebantque, & pedes lauabāt: nunc verò venerabātur, eodē sibi modo euenisse, siquidem prius plebeius erat, nunc eorum rex, proinde sibi honores haberi iussit, sic Aegyptios induxit ad sui venerationem.

Agathocles figuli fuit filius, qui Siciliae dominationē adeptus, rexque appellatus fictilia pocula consuevit inter aurea ponere eaque iunioribus ostendēs dicere, Ego quum huiusmodi pocula consuessem, in præsentiarum quoniam diligentiae ac fortitudini studuerim, hæc facio. Insuper quum urbem obsideret & quidam è mœnibus per conuiciū dicerēt, O figule, quo pacto militibus stipē solues, mansuetē is atq; subridens ait, Quum hanc cepero: quū autē viribus in suam redegisset ditionem, captiuos venundabat, inquires, Si conuicio me rursus affeceritis, querar apud dominos vestros.

Antigonus quum milites quosdam esset intuitus, qui thoracibus & galeis ad pilam luderent gauisus est, eorumq; duces accersuit quos laudaret, vt autē audiuit eos bibere, illorum ducatus militibus dedit, Is etiam posteaquàm longam ægrotationē euasisset cōualesceretq;, nihil ait deterius accidat: hæc enim aduersa valitudo nos monuit, vehementius nobis efferendū nō esse, quoniā mortales sumus. Idem nocte quadā quum nōnullos ex militibus suis exaudisset omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter inextricabileq; lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabāt, & quum ignorantes à quo adiuuarentur

expl

explicuisset, Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miseras incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Insuper tam miti animo hostium maledicta quam civium tulit. Itaque quum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc nasum collisum deriderent, cum gaudio, inquit, Bene spero, si in castris meis silentium habeo: quum hos dicaces fame domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militiæ utiles erant in cohortes describeret, cæteros præconi subiiceret, idque se negavit facturum fuisse nisi expediret his dominum habere, qui tam petulantem linguam haberet. Rursus quum saeva tempestate iactaretur, ac in eadem naui secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis dicitur, ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Cuius præcepti memor Philippus, quum duos simul filios secum haberet, ambos se non commissurum in aleam eius qui præponeretur casus: & quoniam maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei, & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.

Dum Antagoras poeta congruè elixaret, idemque patellam quateret, Antigonus qui post eum staret, Homerum ne, ait, putas Antagora quum Agamemnonis res gestas scriberet, congruè elixasse? & Antagoras, Tu autem rex, ait, existimas Agamemnonem quum illas res gereret, curiosum adeo extitisse, si quis in castris congruè elixaret.

Lamachus quum manipularem præfectum quendam reprehenderet, quoniam deliquisset, isque diceret nunquam fore ut id amplius faceret, bello enim bis errare non licet.

Memnon qui contra Alexandrum pro rege Dario bellum gereret, quendam qui sub se merens multa de Alexandro maledicere, petulanterque loqueretur, ubi lancea percussisset, Ego te, inquit, alo ut pugnes, non ut Alexandro maledicas.

Dum Medis irruentibus Persarum acies pulsata in fugam ageretur, ac omnino deficiens, nec victorem aspicere auderet, matres familias eorum & uxores passim obviam fugientibus occurrerunt, & earum densata acie orant, ut eiusce fugæ notam haudquaquam subeant, sed fortiter in prælium revertantur: nolentibus sublata veste obsecra corporis ostendunt, rogantes ne in uteros matrum vel vxorum velint refugere: hac repressi castigatione, in prælium redeunt, & facta impressione, quos fugiebant, fugere compulerunt.

Themistocles adhuc iuuenis, quum Marathonis victoriam & Milciadis imperium animo celebratum repeteret atque versaret, insomnesque noctes proinde duceret, & solita respueret convivium, interrogantibus admirantibusque vitæ mutationem, eum dicere solitum ferunt, quod Milciadis victoria sibi somnos eriperet. Interrogatus etiam, utrum Achilles mallet an Homerus esse, Tu autem ipse, inquit, utrum victor in Olympia esse mallet, an victorum praco? Rursus quum Adimanthus qui navale prælium formidaret diceret, adversus eum qui ad id Græcos adhortaretur suadendoque incitaret, ô Themistocles, eos qui in certaminibus primi irruerint, cedunt semper, Ita est, inquit, Adimante, verum eos qui manserint haud coronant. Quum item ad interfectorum cadauera ad mare visenda se contulisset, ut armillas passim & torques abiectas aspexit, præteriens ipse amico

amico qui eum sequebatur, Collige tibi, inquit, tu enim nequaquam Themistocles es. Eundem etiam dicere solitum ferunt, se neque honoribus ab Atheniensibus affici, neque apud eos in admiratione esse, sed procella vexatos, imminente periculo, se veluti platanum subterfugere: reddita autem serenitate, euellere atque deiicere.

Cum Antiochus rex, posteaquam Romani aduersus eum traiecissent in Asiam, pro soluendo bello ad Scipionem misisset, eiusmodi responsum accepisse fertur, Prius enim oportuit, non nunc quum frenum & sessorem susceperis. Idem cum ingenti exercitu Graciam petiturus esset, cunctis ob militum multitudinem & armorum varietatem, quæ paulo antè iactabantur perterritis, huiusmodi ad Achæos dictione est usus, Quum enim apud Chalcidensem, bonum quidem hospitem, & scitum cõuiuatorem solstitiali tẽpore comiter accepti miraremur, unde illi eo tempore anni tam varia & multa venatio, homo gloriosus ridens varietatem, ait illam speciem ferinæ carnis, ex mansueto mansuefactam, sed cõdimentis & apparatus solum differre. Proinde nec vos vlla teneat admiratio circa hæc varia nomina gentium inauditarum, Dacas, & Cadusios, & Elimæos, & multa genera armorum, hastatos, cataphractus, & pezæteros, hoc est, pedestres socios, cumq̃ pedestribus sagittarios auditis: nam, homines omnes esse, armis inuicem differentes, aut paulo mancipiorum melius propter seruilia ingenia quàm militum genus.

Lucullus in Armenia, quum cataphractus Tygranis maxime milites sui metuerent, bono animo esse iussit: futurum enim plus laboris in illis spoliandis, quàm in vincendis.

Lucius Sylla qui Præneste obsidebatur, occisorum in pralio ducum capita, hastis infixa ostendit, atq̃ ita obstinatorum peruicaciam fregit. Sylla item cognomento fœlix, inter suas maximas fœlicitates duas existimabat, Pii Metelliani citiam, & quòd urbem Athenarum non equasset solo, sed seruasset potius.

Eumenes quum in castra reuerteretur, & epistolæ passim in ipsis castris abiectæ inuenirentur, quibus his qui eius caput ad Antigonom detulissent, magna pramia diffinirentur, vocatis ad concionem militibus, gratias primo egit, quòd nemo inuentus esset, qui spem cruenti præmii fidei sacramentis anteponeret, tum deinde subiecit callidè confictas has à se literas ad experiendos suorum animos esse, ceterum salutē, suam in omnium potestate esse, nec Antigonom, nec quemquam ducum sic velle vincere, ut ipse in se pessimum exemplum statuatur: hoc facto in præsentem labantium animos coërcuit, & in futurum prouidit, ut si quid simile accidisset, non se ab hoste corrumpi, sed à duce tentari milites arbitrarentur. Insuper quum intelligeret, si copiarum suarum cognoscerent aduersus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuncio dilapsuras, hoc eius fuisse prudentissimum fertur, ut deuiis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, & his persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci: itaque tenuit hoc propositum, & prius in aciem exercitum duxit præliumque commisit, quàm milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quàm peditatu, quo erat deterior

deterior. Hunc item Eumenem persequens Antigonus, cum omni genere copiarum sepe abundaret, neque vnquam ad manus accedere liceret, nisi his locis quibus pauci multis possent referre, extremo tempore cum consilio capi non posset, multitudine circuitus est: hinc tamen multis suis amissis, se expediuit, & in castellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit, vbi cum videret se fortunam obsidionis subiturum, maiorem exercitus partem dimisit, ne aut consensu multitudinis hosti traderetur, aut obsidio ipsa multitudine grauaretur, in hisque qui remanserant, quum vereretur, ne vno loco manens, equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi, callidum fuit eius inuentum, quemadmodum stans iumentum concalefieri exerceriq; posset, quo libentius & cibo vteretur, & à corporis motu remoueretur: substringebat caput loro altius, quàm vt prioribus pedibus planè terram posset attingere, deinde posterioribus cogebat exultare, & calces remittere: qui motus non modo minus sudorem excutiebat, quàm si spatio decurreret: quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, vt æquè iumenta nitida ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuissent, ac si in campestribus ea locis is habuisset. Demades posteaquàm ex hac luce migrasset, Alexander aiebat videre se Macedonum exercitum excacato Cyclopi persimilem, quoniam tali principe esset orbatus. Artaxerxes quum aliquando fugiēs, com meatu impedimētisq; direptis, siccis ficis vesceretur, ac pane ordeaceo, Cuiusmodi, inquit, voluptatis rudis eram?

Aurelianum imperatorem, ne vti statuerat, in urbem Tyanam desæuaret, placuit Apollinius, maximæ famæ & auctoritatis homo: quippe si vis ò imperator inquit vincere, nihil est cur sæuias in ciues istos: si vis imperare, abstineas à cruore innocentum oportet: si vis viuere, clementer age. Idem Tyanam quidem rebellem urbem obsidens, iurauit se neque canem in ea vllum si caperet relicturum, ac probe id quidem: ea nanque res militibus prædæ auidis spem dedit, & animum capiendi, obsessis verò desperationem fecit: at verò vi capta vrbe, quum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud Tyanæos negarat, euerfionem vrbis exposcerent, respondit his, Canem, inquit, negavi in hac vrbe me relicturum, canes ergo omnes occidite: quod dictum quo præda negabatur, ciuitasque seruabatur, totus exercitus quasi dictaretur, accepit. Insuper Manlio Chiloni cuipiam forsan iurganti hominem ab eo de medio sublatum, quo peruadendæ vrbis suæ consiliario vsus maxime fuerat, in hunc modum respondisse fertur, Occidi passus sum, cuius quasi beneficio Tyanam recepi: ego verò proditorem amare non potui: & libenter tuli quod eum milites occiderunt, neque enim mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ non pepercit.

Exercitum ducens in Persas Iulianus apostata, quem occuparat pontem quum transissent copiarum omnes, igne combussit, vt pugnaretur fortius, militesque in hostium terra aut mori aut vincere oportere.

Lacedæmonii magna bellicæ rei gloria ceteris præstantes, natorum suorum verberibus publice admotis, experiebantur indolem, exhortabanturque, vt flagellorum ictus fortiter ferrent, & laceros & semianimes rogabant perseueranter vulnera præbere vulneribus. Nec aliter matres pugnam inituros filios admonebant,

bāt,quā vt eam minus detrectantes , aut superstites armatiq̃ coram reuertentur , aut exanimēs vnā cū armis referretur:vt enim corū epigramma ostendit,& viuendum libenter & moriendum, sed vtrunque cum virtute, censebant. Lacedæmoniorum etiam quispiam quum præsens hostis inter loquendū gloriabundus assereret, solem telorum copia suorū & sagittarū multitudine Spartiatus non visuros in vmbra, immo, inquit, melius pugnabimus.

Cymbrorū probanda etiam ac Celtiberorum animi præstātia, qui inter arma, sanguinem & vulnera exultabant tanquam beati vitam relicturi:agrè ferebant, vt cæteri mortalium, aliquo morbi genere confici, tanquam turpissimum id esset, & miseriæ plenum. Hi etiam ignominia non parua esse putabant, præliis superesse, quum is oppetisset, pro cuius salutē se deuouissent:proinde, quod mirū dictū est, læti ferebant vulnera, enumerabāt cicatrices, & telis traiecti morientes etiam amabant, pro quo caderent, imperatorem.

Alexander animo semper ingenti, quāquam matris legisset epistolā, qua ad monebatur vt à veneno Philippi medici præcaueret, acceptā potionē tamē bibit nō deterritus:& quia plus sibi de amico suo credidit, dignus fuit q̃ innocentē haberet, dignus q̃ faceret. Is etiā instructo exercitu, quū militē quēdā intueretur, q̃ iaculū amētaret, ex acie vt inutilem repulit: quippe qui nūc instrueretur, quū iā armis vtendū esset. Insuper quū ad Arbelas aduersus decies cētena hominū milia de summa rerū, acie dimicaturus esset, & amici eum adirēt, qui milites subaccusarent, quòd intra tabernacula inter loquendum paciscerentur, vt nihil omnino spoliū in regiam relaturi forent, sed sibi ipsis cōparaturi, at ille subridens, Bona, inquit, nunciatis omnia: audio enim his viris vincendi, nō fugiendi consultationes esse. Sagittę quoque ictu in crure vulneratus, vt eorum multi concurrissent qui eum appellare deū consueissent, læta hilariq̃ facie, Hic quidem sanguis est, ait, vt videtis, & nō cruor cælicolæ, qualem diui misere fluentem. Idem præceptorem suum credo secutus Aristotelem, gnea concha subposita, brachio extra cubile protento pilā tenebat argenteam, vt quum neruorum vigorem sopor laxasset infusus, gestaminis lapsi tinnitus somnum abrumperet. Rursus qui inter Indos optimus arcu videretur, dicereturq̃ per annulū sagittam emittere, eum quum haberet captiuū, vt id ostenderet iussit: quod quū ille nollet, iratus Alexāder hominem imperauit interimi: ille verò quū ageretur vbi ad eos à quibus agebatur cōuersus diceret, multos se dies ei rei nō studuisse, ppter eaq̃ ne aberraret timuisse: id postquā Alexāder audisset, & miratum esse, & muneribus donatum hominem liberaffe. Laboranti item ob sitim, Macedonum manus aquam vtribus ferēs, impletā galeæ aquam obtulit, quam accipiens sitientemq̃ exercitum circumspiciens, demisso capite & fixis in potū oculis, ingustatam hisce probādis verbis reddidit, Si bibero, inquit, hos mæror instigabit: quo audito, milites adesse eum cernentes, magna cum voce ingētiq̃ spe certatim acclamauere. Non enim laborem perferre, non morti se obnoxios putare, donec talem eis regem ac ducem adesse cōtingeret. Cuidam etiam ciuitati, partim agrorum ac dimidium omnium rerum pollicēti, Eo, inquit, Alexander, proposito in Asiā veni, vt nō id acciperem quod dedissetis, sed vt id haberetis

beretis quod reliquisset. Illud etiam eiusdem regis, dictu fanè ac factu memorabile, qui quum Darii filias captiuas haberet, & mirum in modum forma præstantes, nec aspicere quidem voluit, indignū ac turpe regi ac duci esse ratus, eos qui viros vincerent, à mulieribus vinci. Hoc loco denique non videtur præterendum, Sigismunde, consiliū tuum, Alexandri consilio quàm similitimū, qui nō solūm vltro oblatas hostium epistolas Cæsaris more nō combussit, sed suorum callidè perquisiuit: quanquam quid Alexandrum teq̃ nomino, quum omnium penè hominū cōsilia hac de re paria, & Alexādreā Sigismūdeaq̃ potius quàm Cæsarea vel Pompeiana esse conspiciantur?

Caius Pompilius, vt ferè omnes tradūt, vt Plinius, P. Octavius cos. legatus à Romanis missus ad Antiochū regem, qui abstinere illū Aegypto, & ab Alexandria discedere quam obsidebat, ne Ptolomæi filiorum qui pupilli essent regnum occuparet, aut si iam cepisset, excedere iuberet, quum in Aegypto Pompilium per castra aduenientem eminus Antiochus quā humanissimè salutasset, osculumq̃ ei postea rex obtulisset, nō seruata salutandi vice (nam coluerat inter cæteros Antiochus multum Pompilium, quum obses Romæ fuisset) tum Pompilius facessere interim priuatam amicitiam iubet, quum mandata patriæ intercedāt, prolatoq̃ Senatus decreto, & tradito ac perlecto, quum rex dixisset cōsultaturum daturūq̃ responsū, Pompilius rege in gyrum virga circūscripto, Hic ergo stans, inquit, consulta & responde. Cunctis autem viri grauitatē atque animi magnitudinē admirātibus stupentibūsq̃, & Antiochus se Senatui pariturū respōdit, & ita Pompilius & salutauit eū, & gratissimis vlnis cōplexus est.

Hadrianus qui reges omnes muneribus suis penè vicit, quum quodam tempore veteranum quempiam notū sibi in militia, dorsum & reliquū corporis in balneis vidisset atterere, percūctatus cur se marmoribus detergēdum daret? vbi audiuit hoc idcirco fieri, q̃ seruum non haberet, & seruis eum donauit & sumptibus: verū postridie quum plures senes ad prouocandam liberalitatē principis parieti se simili modo attererent, euocari eos iussit, & alium ab alio inuicem defricari. Idem familiaribus quibusdam facilitatem comitatemq̃ suā nimiam in omnes obiurgantibus, eiusmodi subiecit, Imperatorē singulis esse debere, cuiusmodi esse sibi singulos Imperator optaret.

Fauorinus philosophus quum pro verbo quopiā quòd elegantissimè protulerat ab Hadriano ineptè reprehenderetur atque cessisset, arguētibus ac egredientibus ob id illum familiaribus suis, subridens, Non rectè quidem suadetis, inq̃t, qui nō patimini me illū doctiorē omnibus credere q̃ habet xxx legiones.

Antonius post Mutinēsem obsidionē fugiens, seu quòd naturali more sui corporis laboribus exhaustis creberrimè bibebat, vbi bibēdi facultas afforet, per singulosq̃ passus substitebat, è vestigio deinde fugā præcipiti consternatione reassumebat, interrogatus ex familiaribus eius quispiam quidnā Antonius ageret? subiecit, Quod canis in Aegypto, bibit enim & fugit: memorię enim p̃ditū est, canes Aegyptiacos Crocodilorū cōtactu āxios atq̃ lunaticos, bibere & fugere.

Theocritus ille nō Syracusius, sed Chius, ad infensū sibi regē Antigonū altero captū oculo quū traheretur, spē prębētibus suis fore vt quū ad oculos regis peruenisset

peruenisset, misericordiam inueniret, respondit, Impossibilis ergo est ista conditio, actum est, perii. Verum enimvero hæc intempestiua mordacitas, & Theocrito mortis, & Antigono homicidii simul ac periurii causa fuit: iurauerat enim sibi parcere, sed ioci asperitate motus non pepercit.

Mithridates Ponti rex, Ariaracti regi Capadocum sub simulatione colloquii insidias tendens, gladium sub fasciis abdiderat, crudelis licet adolescens, & ad interitum destinatus, regio tamen illorum more temporum, scrutatore permisit: qui dum Mithridati curiosius manum in secretiores partes corporis immittit, iocabundus ille, Caue, ait, ne aliud telum quam quod quæris inuenias: eoque modo suspicionem detracta iocis texit insidias, euocatumque regem ab amicis velut ad secretum sermonem, utroque inspectante peremit exercitu.

Cicero cum diutius ad castra Pompeii aduenisset, in primordio civilis belli reprehendentibus amicis quod nimis distulisset, minime, inquit, serius adueni: nam nihil hic paratum video, Pompeii tarditatem in apparatibus bellorum ludens. Idem Cicero cum post Pharsalicum prælium, fugiente Pompeio Nonius quispiam dixisset, adhuc aquilas septem apud ipsos esse, & ob id ut bono animo esset hortaretur, Recte, inquit, moneres, si cum graculis nobis pugnandum esset.

M. Crassus perquirenti cuiquam quo tempore moturus esset exercitum, respondit, Vereris ne tubam non audias?

P. autem Licinius Crassus cos. & pon. max. aduersus Aristonicum Athali fratrem cum instructissimo missus exercitu, maximis insuper copiis & regum praesidiis fultus, conferto tamen bello victus est, isque ne seruiret barbaro victori, virgam qua usus fuerat ad equum regendum impegit ad oculum Thracis cuiuspiam, ut ipsum in necem suam irritaret: quo ita sibi adueniente, morte sua dignitatem reipub. & libertatem suam seruauit.

Pelopidas domum egrediens, lachrymante vxore & exhortante ac rogante seipsum saluum redderet, inquit, O mulier priuatorum semper est admonere, ducum autem ac Imperatorum alios saluos facere. Idem cum primum cognitum est per difficilia arctaque loca iter habituros esse aduersarios, & accelerans quidam O Pelopida, inquit, incidimus in hostes, Quid, ait, in illos nos magis incidimus quam in nos illi? quibus dictis tamquam futuri belli præludium, equam à cauda impelli iussit. Rursus quum in Pharsalum venissent aduersus Alexandrum, dicenti cuidam Tyrannum cum ingentibus copiis aduentare, Eo melius, inquit, nam plurimum victoria nobis aderit.

M. Porcius Cato cos. quum Celtiberos domuisset compertumque haberet experientia rerum magistra & illustrium autorum sententiis, eam gentem locorum natura & hominum ingeniis ad rebellandum, non solum omnibus aliis prouinciis, sed ipsa etiam Italia aptiorem esse, quominus id facere posset literas ad singulas ciuitates dedit, ut muros diruerent: quod præceptum tam immite, ad rebellionem hortari potuisset potius, quam ad eam sedandam, si generale id quidem esse cognouissent: verum quum quilibet sibi soli Imperari, non aliis putaret, metu omnes imperii paruere. Hæc & Plinii & historicorum penè omnium habet assertio, apud historiarum autem Romanarum patrem T. Liuium couocasse Catonem con-

stat omnium urbium legatos, atque eis ostendisse, eorum rebelliones Romanis quam laboriosas, Hispanis discriminum plenas, pestíferas, atque funestas esse: hortatum deinde ut rebellionibus abstinerent, utque quoniam id modo fieri melius quiret, in commune consulerent: nil respondentibus illis, aliquot dierum spacium dedisse, quo exacto, reuocatis iterumque silentibus, ipsum consilio quod ab illis quesierat, in se assumpto, misisse per vniuersum orbem nuncios edictaque ut vno die Romanis qui in urbium praediis arant muri omnes euerterentur: quo facto, ipse ilico ad eos qui adhuc rebellarent cum exercitu se conferens, omnes ferme metu territos in deditionem accepit. Idem quum Eumenes rex Romam profectus esset, & à senatu comiter & honorifice susceptus, & clarissimorum circa eum ciuium frequentia certatim versaretur, Cato non obscure tantum erga regem studium suspectum habens, eum declinabat, verum quum ipsi diceretur, Eumenem frugi virum, amicissimo animo in rempub. Romam venisse, Esto, inquit, ceterum hæc ipsa Belua, Rex scilicet, natura vorax canis est. Rursus quum animaduertisset in Hispania potiri se quodam oppido posse, si inopinatos inuaderet, quadridui iter biduo per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuens oppressit hostes: victoribus deinde suis causam tam facilis euentus regentibus, dixit, tum illos victoriam adeptos, quam quadridui iter biduo confecisset.

Epaminundas uxorem quum nunquam nouisset, reprehendereturque quod liberos non relinqueret à Pelopida qui filium haberet infamem, maleque eum in eo patriæ consulere diceret, Vide, inquit, ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque verò stirps potest mihi deesse: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modò mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.

Pomponius, vir insignis, cum in Romanorum congressu acceptis vulneribus ad Mithridatem ductus fuisset, rogareturque ab eo si curatus sibi foret amicus, Si tu, inquit Pomponius, Romanis amicus fueris: sin autem, me quoque inimicum habebis. Mithridates clarissimam viri constantiam admiratus, ab omni penitus in eum iniuria temperauit.

Lycurgi exemplis huiusmodi ad ciues responsa feruntur, quoniam pacto, hostium impetus repellere possent postulantes, Si pauperes, inquit, manseritis & contemptions mutuas omiseritis. Et rursus de muris, nequaquam ea urbis minus circumdata muro fuerit, si quis eam viris fortibus non lateribus cinxerit.

Paulus Aemilius cos. quum in Lucanis iuxta littus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini agmen eius scorpionibus adorirentur, captiuis euntium latera prætexit, quorum prætectu hostes tela inhibuere. Idem nocturnas excubias iussit sine hasta & sine ense asseruaret, quò desperantes qui hostibus repugnarent magis somno resisterent.

Tyberius Gracchus Lusitanis asserentibus in decenne tempus alimoniam se habere, & obsidionis incommoda non reformidare, Undecimo, inquit, anno vos capiam: quo dicto perterriti Lusitani, tametsi commeatu muniti, se dediderunt.

Lyfander postquam incumbentibus Corinthiis moenia prætergrediens, languidiores ad inuadendum Lacedæmonios cernit, & interim lepus fossam transilire

filire visus esset, Non pudet vos, ait, eius generis hostes pertimescere, quorum mœnibus per seccordiam lepores indormiunt?

Pompeius Luculli facta detrectans, illum dicebat tragicum & umbratile quoddam bellum cum regibus gessisse: sibi verò certam atque sobriam hostium vim ad expugnationem reseruata esse, quum Mithridates ad enses & equos confugisset. Ad quæ Lucullus, simulachra & umbras belli immo Pompeium accessisse expugnatum aiebat, sœtum veluti volucrem alieno cadaueri celerem aduentare, reliquisq; bellorum insurgere. Sic enim Sertorio & Lepido & Spartanis insurrexisse eum dicebat, quum alia Crassus, alia Metellus, alia Lepidus bella strenuè gessisset. Ad hæc Sertorii scripturis in Hiberia potitus, inter quas erant multorum ducum epistolæ quibus ad mutandam perturbandamque rēpub. Sertorium Romam accersebant, illas omnes concremauit, facultatem his quidem præbens, ut mali ad sanitatem redirent ac meliores fierent. Idem quoq; Pompeius quum omnes factiones suæ vno penè ore, tanquam diuino quodam oraculo moniti, ad furentem Cæsaris inuasionem pronunciarent, nulla ratione posse concipere quo se modo tueri posset, cum tanta veniente belli tēpestate delectum ad resistendum neque haberet vllum, neque pararet, respondisse fertur, fore quum Italiæ solum pede quateret, ut pedestres copiæ equestrésque scaterēt: paulo verò post, fama increbescente & nuntiis, quum percepisset Rubiconem flumen transiisse Cæsarem Ariminumque egregiam tunc & amplam urbem ilico subegisse, ac palam magisque ac magis in dies increbresceret rumor Cæsarem iratum & infensum Pompeio & patribus esse, atque eo animo aduentare, ut consulatū aut sponte datum acciperet, aut negatum, vi, armis arriperet, proindeque copias quæ Picenum, quæ Umbrum, quæ Hetruscum agrum occuparent, omnemque exercitum suum Romam traicere (quanquam id falsum erat, quum maiorem non haberet manum quàm trecentorum equitum & quinque milium peditum) metu tumultūque huiusmodi præuio, qualis nunquam antè urbem inuaserat, ita sunt Pompeianæ factionis omnium deterriti animi, ut ciuitas tota trepidaret, nec venire ad urbē lūl. Cæsar Ro. ciuis ac legiones Romanæ, sed Pœnus ille ferūque hostis Hannibal, ac omnis barbaries videretur: futurus quidem, si vinceret Cæsar nec Cinna clementior in principum cæde, nec Sylla moderatior in diripiendis expilandisque locupletum fortunis, coniectura & opinione omnium putabatur.

Aulo Torquato Græcam urbem oppugnanti quum diceretur, iuuentutem ibi iaculis ac sagittis studiose exerceri, Pluris eam, inquit, vendam.

Iugurtha Numidarū rex corrupta muneribus senatus parte atq; auro victis belli ducibus, sæpe votorum iniquissimorum compos, quum tandem pecuniæ & artibus suis fidēs Romam sub fide publica venisset, atq; inde præter spem recundia vincente cupidinem iussus excederet, portas urbis egressus crebroq; tacitus subsistens & in tergum versus, in fine dixisse traditur, O urbē vānalē, & maturè perituram, si emptorem inuenerit: quod verbum ab hoste prolatum, dictu mirum est quàm latè ad infamiam Romanorum inuulgatum est.

Philippus Alexātri pater quum munitissimum castellum quoddam capere

A ii vellet,

vellet, vbi exploratores retulissent quàm difficillimum esse & nullo modo capi posse, rogauit itane difficile esset, quò ne asinus quidè auro onustus quret accedere.

Cleomenes Atheniensis trecetos, qui præsidium Cratetium tenebant aggressus, tela quædam, in quibus scriptum erat, venisse se ad liberandum eorum rempublicam, inter muros iecit, & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, quorum consilio seditione intestina apud obsessos conciliata, admotus exercitu, ciuitate potitus est. Idem quum quis se Gallos ei daturum polliceretur, qui pugnando interirer, Istos mihi des, inquit, nolim, sed illos potius qui pugnando interimant.

Lycenes Sicyonius ductum aquarum in oppidum Chryseorum labentem rupit, mox factis suis restituit aquam elleboro corruptam, qua videntes profluvio ventris correptos cepit.

Pyrrhus quum ex Antigona quidem Ptolomæum, ex Ianossa verò Alexandrum, ex Tircena Helenum filios suscepisset, omnes manu promptos & bello feroces, statim à pueritia ad hoc ipsum enutritos, dicitur cuidam ex filiis puero patre rogati, cuius regnum relinqueret, respondisse, ei ex vobis, qui gladium acutiorē habebit. Sed hoc nihil differt ab illa tragica detestatione, Acuto ferro diuidant fratres domum. Idem ex Ambrachia ut quendam maledicum pelleret precibus respondit, Potius apud paucos illic manes, quàm currens apud multos de nobis obloquatur.

Darius ut Scythas discessu falleret, asinos canesque in castris reliquit, quos quando rudentes latrantisque hostes audirent, remanere Dariū credidere. Eodem modo Ligures per diuersa loca buculas laqueis ad arbores alligauere, qui deducti, frequentiori mugitu speciem remanentium præbuerunt hostium.

Leonidas rex intempestive quodam de rebus militaribus verba faciente, O spes, inquit, non opportunè, quod oportet vteris. Eius quoque ducis contra Persarum exercitum quàm fortiter comilitones suos hortantis elogiū est, ut non aliter pranderent, quàm si apud inferos cœnaturi essent, Mirum dictum, non in ore creuit cibus, non hæsit faucibus, non elapsus est manibus, cæterum alacres & ad prædium illi promiserunt, & ad cœnam.

Periandri consilium Thrasymbulo datum est, supereminentes spicas decerpere, tanquam opportunum fuerit eminentiores ciuium de medio tollere. Idem Tarquinius Superbus pater, apud nostros Sabinorum principes necandos censuit.

Theopompi regis dictum probari etiam solet, qui dicenti quodam eo seruari Spartam, quod reges imperare didicerint, Quin propterea, inquit, potius quod ciues imperio parent: non enim parere illis patiuntur, qui nesciunt imperare, sed subiectorum obedientia disciplina est principis: nam qui rectè ducit, ut rectè sequatur efficit, Atqui sicut equestris artis est, mansuetum præstare & obsequentem equum: sic & regis discipline munus, obedientes efficere.

Helius comodus Cæs. cursoribus suis, exemplo cupidinum, alas frequenter apposuit, eosque à ventorum nominibus sepe vocitauit, Boream, Notum aliū, & ite Aquilonem, aut Circium, ceterisque nominibus appellas, & indefessè atque inclementer faciens cursitare.

M. Sertorius acie decertante Barbarum, qui ei nunciauerat Hyrculegium periisse, pugione traiecit, ne in aliorum noticiam perueniret, & ob hoc animi suorum infirmaretur

Antoninus

Antoninus Pius pacem eousque dilexit, ut scipionis sententiam usurpare sæpe solitus sit, qua ille p̄fitebatur, male se vnum seruare ciuē quàm mille hostes occidere.

Hannibalem venientem in Italiam cum tria milia Carpentanorum relinquerent, callidissimo ille astu ne & ceteri moueretur edixit, à se esse dimissos & insuper in fidē eius rei paucos leuissimæ operæ domū remisit. Eiusdē quoq; ducis clementissimum sanē salubreq; in suos consilium: nam quum milites eius gelu ac frigore torperent, ignibus ante tentoria factis, ut epulareretur edixit, oleumq; per manipulos impartendum, ut vngerentur mollirētq; artus, misit: & scitē id quidem ac sapienter. Nam ut Physicis placet, oleo nihil, si corporibus exterius admoueatur, salutaris: si interius, nihil perniciosius est. Rursus quū apud Aufidum fluuium prope Cannas castra haberet, & orto die extemplo belli signum extulisset (Nam erat rubra quædam vestis supra consulis tentorium protensa) Carthaginēses prospecta imperatoris Romani audacia, & copiarum hostilium multitudine, quum ipsi haud medium numerum attingerent, principio ingēti trepidatione perculsi sunt: Hannibal iubens exercitum arma capere, eques ipse cum paucis ex quodam humili tumultu hostes, qui iam legiones in acies struxerant, speculatur, quūq; quidam ex his qui circa ipsum erant, vir haud inglorius Gisgo diceret admirabilem sibi hostium multitudinem videri, contrahēs faciem Hānibal, inquit, Alterum vidisse te puto hoc admirabilius, quod ē memoria tua excidit: interrogante Gisgone quidnam illud esset, respondit Hannibal, quod inter hos tot homines, nemo præter te sit, qui Gisgo appelletur: hæc scōmata præter opinionē accidentia, omnes in risum milites coniecerunt, & qui ex colle digrediebantur, & qui circa eum erant: quare quum Carthaginēses p̄spicerent Imperatorem eorum in periculo iocari, & rem parui facere, in confrendo bello audentiores facti sunt.

Claudius Nero victis Pœnis, quos Hasdrubale duce in Italiam ex Hispania traiciētes exceperat, caput Hasdrubalis in castra hannibalis eiecit: quo factum est, ut Hannibal (nam frater occisus erat) exercitus desperatione aduentantis præsidii affligeretur.

Camillus disceptatibus Romanis obsessis cū Gallis de pecunia pendēda interveniens, cū optimatibus aurū arripens, ministris dedit, trutinā reddidit hostibus, abire iubens, propriū inquiēs esse Romanis ferrō, non auro patriā seruare.

Domitius Corbulo quum Cretam obsideret & Armeni pertinaciter viderentur tolerare obsidionem, in Vaduadum ex negestanis, quos cœperat animaduertit, caputq; eius in balista excussum intra munimenta hostium misit: id forte cecidit in medium concilium, quod tum maximē habebant Barbari, ad cuius cōspectum velut ostento consternati, ad deditionem festinauerunt.

Gallorum equites pectoribus equorum ad terrorem suspensa Romanorum gestarunt capita, & lanceis infixæ, ouantēque moris sui carmine: quanquā sint, qui Umbros fuisse, non Gallos tradant.

Appius Claudius, in ōni fremōe negociū Romanorū ocio præferre solitus fertur atq; nemo tā demēs est, qui ocii dulcedinē, negotiorū curis, si securitas cū ocio cō

tingat nō prāferēdā cēseat: sed in anteriora prospiciēs vir cautissimus, videbat id quod exitus appbavit, Romanā virtutē negociis ali, segnicieq; marcescere.

Q. Metellus bello punico secundo, pulso tandem ex Italia Hānibale ac subacta Carthagine, cunctis gaudio exultantibus, solus in senatu graui ac circumspecta sententia vsus est, Ignorare se asserens ea victoriāne latābilior, an formidabilior esset reipub. Sicut enim Hannibal Alpes ingenti strepitu transgressus, concussa Italia dormitantē populū Ro. excitasset, securus torpor opprimeret.

Scipio Nasica vir optimus à senatu iudicatus, tertio bello punico, dum à sententia Catonis Censorii (q vir omniū sapientissimus habebatur) acerrimē constanterq; dissensit, & illo cēsentē, inexorabiliter delendam esse Carthaginem, aduersatus est: non quòd urbem infestissimā parcius odisset, sed quòd patriā diligret, cuius mores prāuidere se dicebat in luxuriā abituros, amoto emulā vrbis stimulo. Atq; vtinam eius tunc consilium valuisset, lōgioris æui forsā Romana felicitas fuisset, nec vitiis propellētibns corruisset, pace bellorū gloriam inquinante, atq; orbem domitum vindicante luxuria.

Melanthus Atheniensium dux, quum prouocatus à rege hostiū Xantho Boëtio, descendisset ad pugnam, vt primū cominus stetit, Iniquē, inquit, Xante & contra pactum pacis: aduersus enim vnū cum altero processisti: quūq; admiratus ille, quisnā se cōcomitaretur, respexit, adortus hominē vno ictu confecit.

Dionysius sedior, cū fortē concionatores pro literarum ordine traherentur, vbi, D, litera fortē ipsi obueisset, ad eū, qui dixisset deliras Dionysi, dominabitur immo respondit, atq; vbi concionem habuisset, continuo à Syracusanis prætor designatus est: accusantibus verò quibūdam, hominem à se honorari & ad dignitatem prouchi, qui & improbus foret & molestus ciuibs, At volo, inquit, eum esse quem magis, quā me, oderint.

Leon Byzantius, gibboſo, sibi oculorum vitium obiicienti, Humanum, inquit malum reprehendis, quum ipse tergo supplicium luas.

Hermocrates Syracusanus superatis acie Carthaginensibus, veritus ne captiui, quorum ingentem manum in potestatem redegerat, parū diligenter custodirentur, quia veritas euentus dimicationis in epulas, in securitatemq; compelleret victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hostilem venturum: qua expectatione affecutus est, vt solito attentius accuratiusq; vigiliæ agerentur.

Caius Pontius Samnitum imp. ambos coff. atque omnem exercitum ro. fortē præruptis & angustis locis incluserat, miserabile spectaculū, tot fortissimos viros, adēpta pugne copia, & armatos simul & captiuos cernere: quum interuentus noctis animos ab operibus in curas traduxisset, nec minus letitia victoribus, quā inclusis dolor cōsiliū ademisset, visum est Herenniū Victoris patrē, virū & ætate & sapientia prouectum consulere, (Neq; enim aberat) senex audito rerum statu consilium dedit, vt abire permetteret, insuper honorificis verbis & omni obsequiorū genere prosequeretur: quod in consilio castrensi apud feroces animos iuuenum agitari cœpit, nimis molle ac prorsus senile cōsiliū de tam infestis hostibus, & indignum omnibus videri: proinde iussus nuncius reuerti, ac virilius responsum petere. At ille omnes ad vnū occidēdos cēſuit

Romanos

Romanos : enimvero tum cuncti , præcipuè imperator, delirare iam senè arbitrati sunt, quippe qui de eadem re tam pugnancia suaderet: quia tamè fama hominis præclara erat , placuit rursum exquirere, si quod forte medium consiliū haberet : tum verò senior stratis sese iussit attolli, & vehiculo impositum se ad castra filii perferri , cuius aduentum circumfusus omnibus, Nihil, inquit, noui consilii daturus venio, sed eorum, quæ dedi, dicturus rationem: Primum quidè est, Romanos bello clarissimos & optimos mortalium viros, grandi & insperato beneficio astrictos ex inimicitiiis ad amicitia attrahere , & vobis ac posteris vestris tam validæ gentis præsidium promereri: quonam enim modo vnquam odisse poterunt, aut eos, aut eorum sobolem, qui ab eis nascetur , per quos se meminert, vita ac libertate donatos? Secundum, si hoc vobis displicet, reor vti præsentī fortuna , & gentem inimicam extirpare funditus placeat : sic enim in longum non tantum vobis consulitis, sed natorum natis, & qui nascentur ab illis. Tertium sanè, quod ex me petistis consilium, nullum est: nam quos , inquit, in manibus habetis dimittere contumeliis affectos, ea demum summa dementia est, quæ nec hostem tollit, nec amicum parat. verumtamen cæcus & insolens victoris animus, utroq; consilio despecto, tertium, quod ille dānauerat, amplexus exercitum & consules exarmatos & sub iugum actos relaxauit, armis etiam vestimentisq; sublati, tantum singulis vilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegēda cōcessit, quod quū nūciatū esset Herennio , vt audiuit eos mœstissimos abire, nec amicum, nec hostem posse à quoq; romano verbum extorquere, Ei , inquit, misero quàm graues minæ sub hoc silentio premuntur: id quoque quàm verè pdiderit, subsequuta Samnitum strages duce Papyrio Cursore, repositumq; iugū Pontio & legionibus testatur . Eiusdem etiam Caii Pōtii Samnitum imperatoris dictum illud memorabile fuisse aiunt, Vtinā, inquit, ad id tēpus me fata reseruassent, quo Romani dona accipere cœpissent: non essem passus eos diutius regnare. Sapienter id quidem hostis optabat: videbat enim imperium donis corruptibile, diuturnum esse non posse.

Xerxi quum exercitus sui magnitudine, multa vndiq; iactarentur, quæ hominem nimia existimatione sui furentē, concitarēt, aliūsq; diceret Gracos, quibus bellum illaturus esset, non laturos nuncium belli, & ad primam aduētus famā terga versuros, alius, nihil esse dubii quin illa multitudine non vinci solum Græciā, sed obrui posse, alius, vix illi rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria vix patere, cœlumq; haud satis ad emittēda omnium manu tela, multaq; in hunc modum, Demaratus Lacedæmonius solues dixit, Ipsam illam, quæ sibi placeret, multitudinem indigestam & grauem metuendam esse ducenti: non enim vires habere sed pōdus: verumq; esse quod diceretur, maiorē belli apparatus esse, q̄ qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituisset: quæ res contra te est, ob hoc ipsum te Gracia vincet, quia nō capiet, & vti toto te non poterit. Præterea quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris , nec fulcire aut firmare labentia , multò antè vinceris, quàm victum esse te sentias : sic denique vt Demaratus prædixerat, stratus per totam
passim

passim Graciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret.

Hanno Carthagenensis, vir apud suos spectatae prouidentiae, perferuidum Hannibalis ingenium ab infantia contemplatus, semper suasit continendum domi sub legibus, docendum ex aequo cum ciuibus suis vivere, abstrahendum ab exercitibus ne intempestiuo assuefactus imperio, postquam ceruicem dedisset, tyrannum ageret: id salubriter ne praemoneret, declarauit exitus. Quanta enim cum Africæ, Hispaniæque & Italiæ ruina, quantoque populorum cum gemitu ac sanguine imperitandi dulcedinem semel degustatam, perpetuam reddere puer ille nixus sit, tam notum est, ut commemoratione non egeat.

Periclem Atheniensium ducem, quem virum cautissimum fuisse constabat, Aristophanes comicus ab inferis reuertentem finxit conciuēs suos monentem, non oportere in ciuitate leonem educari: verum si educatus fuerit, obsequi oportere: persuadere volens hoc figmento, adolescentibus generosis ac ferocibus habenas substringi debere: postquam laxatae sint, sero contrahi, immodica frenum recusante licentia. Posse igitur inimicum libertati nimium fauorem petentibus negare, consecutis verò eripi non posse. Idem Pericles cum à Themistocle vehementer dissideret, multaque inter ipsos & graues essent, & dissonae contentiones, dicere in concione solitus fertur, nunquam salutem Atheniensium rebus fore, nisi se ac Themistoclem in barathrum coniicerent.

Cimon Atheniensis, Peloponesiaci belli temporibus qui fuisse dicitur, inhumanus admodum & hominum congressus fugiens, & colloquia omnia praeter unius Alcybiadis, qui ea tempestate adolescens erat, & praestanti forma, & lingua maxime promptus, quum eum libenter amplecteretur osculareturque, interrogatus ab Epemanto quid ita faceret? ideo se adolescentem amare respondit quod, intelligeret illum multorum malorum causam Atheniensibus fore.

Iulius Caesar ciuili victoria clementissime usus, quum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab his, qui videbantur aut in diuersis, aut in neutris fuisse partibus, igni tradidit, & quamuis moderatè sceleret irasci, maluit tamen non posse: maximum putauit genus veniae, nescire quid quisque peccasset: satiusque esse ratus, in quibusdam rebus decipi, quam fallacissimis suspicionis & coniecturae irritamentis posse decipere. Idem Póponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse passum pro eo pugnante gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit. Huius paterni verbi etiam postea forte memor Augustus, in quempiam simili modo iactitantem, & cicatrices ostentantem inuectus est.

Antigonus secundus, Demetrii filius, quum bello nauali aduersus Ptolomæi praetores pugnaturus esset, gubernatorque dixisset hostium naues multo plures esse, At me, inquit, praesentem aduersus quot naues opponis? inuadentibus verò hostibus, quum aliquando cessisset, ait nequaquam se fugere, sed ipsum utile, quod retro positum esset insequi.

Alcybiades canem quum haberet optimum, quem nummum septem milibus bus emerat, ei caudam abscidit, dicentibusque id vile inclyti ducis ministerium fuisse, Hoc ideo feci, inquit, quod Athenienses hac de re loquentes, de me aliud
nihil

nihil curiosius queritent.

Thymoleon, quum Demenatus in concione populi de rebus gestis eius detrahere cœpisset, ac nonnulla inueheretur in eum, dixit nunc demum se voti factum compotem, nanque hoc à diis immortalibus semper precatum, ut talem libertatem restitueret Syracusanis, in qua cuius liceret de quo vellet, impunè dicere.

M. Bruto, quum se penè tota Lusitania dedidisset, ac sola gentis huius Citanina ciuitas pertinaciter instaret, tentata redemptione propemodum vno ore legatus eius respondit, ferrum videlicet sibi à maioribus quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem ab Imperatore auaro emerent, relictum.

Timotheus fortunatus Imperator quum putaretur, atque qui ei inuiderent, pingerent vrbes, quæ illo dormiente ad rete ultro se implicarent. Itaque dicebat Timotheus, si huiusmodi vrbes capio dormiens, quid me facturum arbitramini quum vigilauero? Ad hæc quum ex audacibus prætoribus quidam Atheniensibus vulnus ostenderet, At me, inquit, puduit quod me prætor vestro in Samo catapulta propè concidit.

Lisimachus in Thracia superatus à Dromachea, quum & sese, & exercitum suum prædidi dedidisset, ubi bibisset in captiuitate positus, O dii, inquit, ut parua voluptatis gratia memet seruum ex rege feci.

P. Syllanus quum maxima apud hostes dignitate ac potentia præstans, Mario in bello ciuili fossa circumdato & obfesso occasionem & tempus operiens dixisset, O Mari, si magnus Imperator es, certare me nolentem coge. Iterum quum aliquando hostes sibi congregiendi præbuisent causam, Romanusque certamè detrectauisset, ut abiere, vtrinque militibus in concione habitis, Ambigo, inquit, an hostes, an vos magis eneruatos appellem: non enim vestra illi, nec vos eorum terga intueri potestis.

Laberius quum vitam omnem honesta militia exegisset, sexagesimum vitæ annum agens, ad extremum Iul. Cæsaris blanditiis ac precibus, quæ de ore principum armatae prodeunt, productus in scenam, de Romano equite factus est minimus: quam iniuriam ipse quidem non tacitus tulit, imo multis, & inter cætera his questus est verbis, Ego his tricenis annis actis sine nota, eques Romanus lare egressus meo, domum reuertar minimus: ni mirum hoc die vno plus vixi quam mihi viuendum fuit. Idem diu antè clarissimus & inuictus, tandem à Publio victus extitit: quippe à quo ea tempestate nemo non victus extitit, quod & Iulius Cæsar diffiniuit his verbis, Fauente tibi me victus es Laberi: & Laberius ipse tam æquo tulit animo, ut victum se sine altercatione fateretur his sapientiæ plenis & memoratu dignis versibus, Non possunt primi esse omnes omni in tempore, Summum ad gradum quum claritatis veneris, Cōsistes ægre & citius quam descendas Decides, cecidi ego, cadet qui sequitur, Laus est publica.

Athenodorus singularis & vita & doctrina philosophus, quum aliquandiu in instruendo Augusto dedisset operam, & urgente senectute facultatem in patriam redeundi ab Imperatore oraret, ac tandem impetraret, discessurus, ut aliquod quasi pignus & perpetuum sui recessus monumentum relinqueret, in extremo

tremo abeundi gratificandique officio quum irasci, inquit, Cæsar tibi contigerit, nihil prius dixeris fecerisue quàm quatuor & viginti literas mente percurras: quod à philosopho summo inuentum proinde puto, quò cōcitatio illa vehemens animi aliò traducta, parui temporis momento languesceret: sapiens profectò præceptoris dictum. Non minus benignum illud Octauiani Cæsaris factum: apprehensa enim Ahenodori dextra, Tua mihi & adhuc opus est præsentia dixit, hominēq; apud se annum postea tenuit, præfatus taciturnitatis (quia sine periculo sit) tutum, nec mediocre præmium fore.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HERO A SIGIS.

mundum Pandulphum, de re Militari

Liber Sextus.

Belli gerendi indicendiq; aut ferendi fœderis antiquorum rationes.

Cap. I.

Vnt aliæ bellorum rationes atq; consilia permulta, Sigismunde Pandulphe, quæ tradere, ardua res quidem erit & operosa nimis, quoniam quod vtile quisq; probat dux & Imperator id & sequitur: & quanquam nouis ingeniorum inuentis occurrere difficillimum etiam sit, quum nō præmeditata sæpenumero casus afferat, dabimus tamen operam ex his quæ prioribus ad gloriam successerit viam aperire posteris, vt ex similibus elicere similia queant consilia: instituti namq; veteris ac probati quàm diu fuisse legimus nullum bellum geri, neque indici debere, neq; solere, nisi quicquam prius hostibus à sacerdotibus fœcialibus denūciatum esset, apud quos belli æquitas pacisq; sanctissimo Ro. populi iure perscripta erat. Formula autem indicendi belli aut ferendi fœderis per fœcialem huiusmodi erat: & qua nulla, vt Liuius placet, vetustior esse memoratur, Fœcialis, inquit, regem Tullium ita rogauit, Iubēsne me, rex cū patre patrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, à te rex posco. Rex ait, puram tollito: Fœcialis ex arce graminis herbam purā attulit, postea regē ita rogauit, Rex facis ne me tu regiū nuncium, populi Romani vos comitesq; meos? Rex respōdit, quod sine fraude mea populiq; Romani Quiritum fiat facio, multisq; id verbis quæ longo effata carmine non opere precium est referre, peragit: legibus deinde recitatis, Audi inquit, Iupiter, audi Paterpa-

trate